

SOVET DAVLATINING PARCHALANISHI VA SOBIQ SOVET RESPUBLIKALARIDA MUSTAQILLIKNING E`LON QILINISHI

Normurodova Gulnoza Toir qizi
Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti 4- bosqich

Tarix yo`nalishi talabasi

Abduvohidova Mahliyo Abdumuttalib qizi
Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti 4- bosqich

Tarix yo`nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sobiq sovet respublikalarining iqtisodiy rivojlanishi hamda ularning bir qismida sovet rejali iqtisodiyotining belgilari saqlanib qolinishi va Sobiq Sovet respublikasida bozor iqtisodiyoti SSR tarqalib ketishi sobiq respublikalar o`rtasidagi an`anaviy iqtisodiyot va MDH ning tashkil topishi xususida so`z boradi.

Kalit so`zlar: "Katta sakkizlik", MDH(Mustaqil davlatlar hamdo'sligi), Rangli inqilob, Geostrategiya, moliyaviy siyosat, demokratiya va hk

Kirish: SSSRning parchalanishi-mamlakatning ijtimoiy tuzilishida, xalq xo'jaligida, ijtimoiy-siyosiy va davlat tuzilishida sodir bo'lgan tizimli parchalanish jarayonlari tufayli Sovet Sotsialistik Respublikalari Ittifoqining mavjudligini to'xtatish. Parchalanish jarayoni 1980-yillarning ikkinchi yarmida, qayta qurish davrida, KPSS Markaziy Komiteti Bosh kotibi (1985-1991) M. FROM. Gorbachev iqtisodiyotni jadallashtirish, davlat va ijtimoiy-siyosiy faoliyatni ochiqlik va demokratlashtirishga qaratilgan islohotlarni boshladi.SSSR parchalanishining asosiy belgilari va ko'rinishlaridan biri ittifoq respublikalarining ittifoq markazidan ko'proq davlat va iqtisodiy mustaqillikka intilishlari edi (" Suverenitetlar paradi "); 1991-yil sentabr oyida ittifoq markazi va ittifoq respublikalari rahbarlari Latviya, Litva va Estoniya mustaqilligini tan oldilar. SSSR mavjudligining so'nggi yillarida uning hududida bir qator millatlararo mojarolar boshlandi yoki yangi turtki oldi (Qorabog' mojarosi, Gruziya-Abxaz mojarosi va Gruziya-Janubiy Osetiya mojarosi, Dnestrani mojarosi va boshqalar , iqtisodiy inqiroz bor edi.

Asosiy qism: 1991-yilning oxiriga kelib barcha sobiq respublikalar SSSR tarkibidan chiqqanini e'lon qildi. 1991-yil 8-dekabrda Rossiya, Ukraina va Belarus rahbarlari yig'ilib, SSSR siyosiy birlik sifatida tugatilgani va Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) tuzilganini tasdiqladi. 1991-yil 25-dekabr kuni SSSR prezidenti Mixail Gorbachyov davlat boshlig'i vakolatlarini o'zidan soqit qilgani to'g'risida bayonot berdi. 1991-yil dekabrda Turkmaniston poytaxti Ashxobod shahrida beshta Markaziy Osiyo respublikalari rahbarlarining uchrashuvi bo'lib, unda a'zo davlatlarning tengligi va barchasining MDH ta'sischisi sifatida ittifoqqa qo'shilishi ma'lum qilindi. 1991-yil dekabrda Qozog'istonning Olmaota shahrida bo'lib o'tgan uchrashuvda deklaratsiya qabul qilinib, SSSR xalqaro huquq subyekti va geosiyosiy reallik sifatida o'z faoliyatini tugatgani ta'kidlandi. Shu yil oxirigacha Boltiqbo'yi respublikalari — Latviya, Litva, Estoniyadan tashqari barcha sobiq sovet respublikalari MDH tarkibiga kirdi. Ammo Gruziya 2008-yili, Ukraina esa 2014-yildan MDH faoliyatida qatnashmasligini ma'lum qildi. Mo'g'uliston MDHning bir qator tuzilmalarida kuzatuvchi sifatida ishtirok etib kelmoqda. 2008-yili Afg'oniston MDHga kirish istagini bildirib, hozir MDH parlamentlararo assambleyasida kuzatuvchi sifatida ishtirok etmoqda. MDHning tuzilishi SSSR parchalangandan so'ng sobiq sovet respublikalari o'rtasida iqtisodiy va gumanitar aloqalarni saqlab turish, ijtimoiy va gumanitar halokatlarning oldini olish, paydo bo'lgan muammolarni hamkorlikda hal etishda muhim rol o'ynadi. SSSR parchalangandan keyin tashkil topgan mustaqil davlatlarda bir qator muammolar vujudga keldi. Shulardan birinchisi siyosiy rivojlanish bilan bog'liq edi. Sobiq SSSR hududida tashkil topgan mustaqil davlatlarda siyosiy jihatdan demokratik tizimning qaror topishi juda og'ir kechdi, aksariyat davlatlarda avtoritar rejim o'rnatildi. Buning bir qancha sabablari mavjud. Eng asosiysi, demokratik tamoyillarning e'lon qilinishiga qaramasdan, rahbarlik boshqaruvi, ijtimoiy ongda sovet davridan beri yashab kelayotgan totalitar tafakkur ustunlik qildi. Natijada sobiq sovet respublikalarida nisbatan demokratik yo'l bilan hokimiyatga kelgan rahbarlar shu yo'lni davom ettirmadi, turli xil usullar va bahonalar bilan o'z shaxsiy hokimiyatini mustahkamlash va uni saqlab qolish yo'lidan bordi. Muxolifat shafqatsiz bartaraf qilindi va oqibatda avtoritar tuzum shakllandi. Sobiq sovet respublikalarining iqtisodiy rivojlanishi biroz boshqacha kechdi. Ularning bir qismida sovet rejali iqtisodiyotning belgilari saqlanib qolgan bo'lsa-da, asosiy qismi bozor iqtisodiyoti yo'lini tanladi. SSSR tarqalib ketishi sobiq respublikalar o'rtasidagi an'anaviy iqtisodiy aloqalarning buzilishiga olib keldi. Mustaqillikka erishgan sobiq sovet respublikalari qaytadan Rossiya ta'siriga tushib qolmaslik uchun ehtiyotkorlik bilan

harakat qildi. Rossiyaning iqtisodiy, texnologik va harbiy imkoniyatlari pasayishi sababli uning xalqaro maydondagi obro‘yi ham tushib ketdi. XX asrning so‘nggi o‘n yilida Rossiyaning jahon xo‘jalik aloqalarida ishtiroki keskin qisqardi. Sovet ittifoqi parchalanishi Rossiya uchun geostrategik holatning jiddiy o‘zgarishiga olib keldi. Rossiyaning xalqaro obro‘yi ham pasayib, Yugoslaviya, Iroqdagi kabi keskin xalqaro muammolarni hal qilishda deyarli ishtirok etmadi. 1990-yillarning ikkinchi yarmida Rossiyadagi iqtisodiy-ijtimoiy holat va Rossiyadan tashqaridagi ruslar muammosi alohida dolzarblik kasb etdi. Bunga sobiq SSSRning turli hududlaridan Rossiyaga ko‘chib kelayotganlar muammosi ham qo‘shildi. Shu davrda ruslar dunyodagi eng katta bo‘lingan millat bo‘lib qoldi. SSSR tarqalib ketgandan so‘ng 80 mln rus Rossiya hududidan tashqarida qolib ketdi. 1999-yil oxirida Boris Yelsin prezidentlik vakolatlarini Vladimir Putinga topshirdi. 2000-yil mart oyida bo‘lib o‘tgan saylovlarda Vladimir Putin Rossiya prezidenti etib saylandi. U davlatni boshqarish tizimini isloh qildi. Markaziy hokimiyatni mustahkamlab, joylardagi o‘zboshimchalikka chek qo‘ydi. O‘ylab olib borilgan iqtisodiy, ijtimoiy, moliyaviy siyosat tufayli 2000-yillar boshlariga kelib Rossiya og‘ir ahvoldan chiqib oldi. Tashqi siyosatda AQSH va G‘arbning yetakchi davlatlari bilan munosabatlar tarangligicha qoldi. Ayniqsa, 2014-yili Ukrainada yuz bergan navbatdagi “rangli inqilob” tufayli hokimiyat almashgandan so‘ng Qrimning Rossiyaga qo‘shilishi ortidan G‘arb davlatlari Rossiyaga qarshi iqtisodiy sanksiyalar e‘lon qildi, u “Katta sakkizlik” — G8 dan chiqarildi. Rossiya iqtisodiyotida bir qator muammolar paydo bo‘ldi, rublning qiymati tushib ketdi. Hozir Rossiya BRIKS va SHHT doirasida hamkorlikni kuchaytirmoqda. MDH davlatlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar ham oson kechmadi. Rossiya bilan Ukraina o‘rtasida Qora dengiz flotini bo‘lib olish, Qrim yarimorolidagi Sevastopol shahrining maqomi to‘g‘risida keskin bahslar ketdi. Rossiya bilan Boltiqbo‘yi davlatlari o‘rtasida ham u yerda yashovchi ko‘p sonli rusiyabon aholi huquqlari va hududiy masalalar bo‘yicha qattiq tortishuvlar bo‘lib o‘tdi. Tojikiston va Moldova respublikalarida fuqarolararo mojarolar yuz berganda, Rossiya o‘zining iqtisodiy va strategik manfaatlari yuzasidan bu muammolarni bartaraf qilishda qatnashdi. XXI asr boshlarida Rossiya tashqi siyosatida ham jiddiy o‘zgarishlar yuz berdi. MDH davlatlari bilan ham munosabatlarga katta e‘tibor berildi. Masalan, 2017-yili O‘zbekiston va Rossiya munosabatlari yangi bosqichga ko‘tarilib, ikki tomonlama yirik hamkorlik kelishuvlari imzolandi. 2000-yillardan boshlab MDH davlatlari yaxshi iqtisodiy o‘sinh sur‘atini ko‘rsatib kelmoqda. 2012-yil natijalari bo‘yicha MDH davlatlarida YaIM (yalpi ichki mahsulot) ning o‘sishi 4 foizni tashkil qildi. Aholi jon boshiga YaIMning hajmi bo‘yicha MDH mamlakatlari

Lotin Amerikasi, Yaqin Sharq kabi mintaqalarni quvib o‘tdi. Bugungi kunga kelib MDHdan tashqari mintaqaviy xalqaro tashkilotlar ham paydo bo‘ldi. Shanxay hamkorlik tashkiloti (SHHT), Bojxona ittifoqi shular jumlasidan bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi bu tashkilotlar faoliyatida o‘zaro manfaatdorlik va tenglik asosida qatnashib kelmoqda.

Xulosa:Rasmiy ravishda ittifoq respublikalari xorijiy davlatlar bilan xalqaro munosabatlarga kirishish, ular bilan shartnomalar tuzish va diplomatik va konsullik vakillarini almashish, xalqaro tashkilotlar faoliyatida ishtirok etish huquqiga ega edi. Masalan, Belorussiya va Ukraina SSR Yalta konferensiyasida erishilgan kelishuvlar natijalariga ko‘ra, tashkil etilgan kundan boshlab BMTda o‘z vakillariga ega edi. Shu bilan birga, bunday qoidalarni amalga oshirish ittifoqchi markazning roziligini talab qildi. Bundan tashqari, ittifoq respublikalari va muxtoriyatlarida asosiy partiya va xo‘jalik lavozimlariga tayinlashlar markazda oldindan ko‘rib chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Аджемоглу Д., Робинсон Дж. А.. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты. М.: АСТ, 2016 — 172—184 бет. ISBN 978-5-17-092736-4.
2. Golitsyn Anatoliy. New Lies for Old: The Communist Strategy of Deception and Disinformation. N.Y., 1984. 412 p.
3. Мянoвич Т. Тень КГБ в ореоле Горбачёва. Немецкая книга о перестройке // Континент. М; Париж, 1992. № 71. С. 218.
4. Конституция Союза Советских Республик Европы и Азии (проект А.Д.Сахарова).
5. Shuhrat Ergashev, Begzod Xodjayev, Jamshid Abdullayev "O‘rta ta‘lim muassasalarining 11-sinf va O‘rta maxsus kasb-hunar ta‘limi o‘quvchilari uchun darslik" Toshkent-2018
6. Ollomurodov, N. (2023). QISHLOQ XO‘JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG‘LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARNING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida). Tadqiqotchi.Uz. <https://doi.org/10.26739/2181-9599>
7. Ollomurodov, Nurali. “Qishloq Aholisining Ijtimoiy Turmushidagi o‘zgarishlar”. «ADAD PLYUS» MЧЖ, 2022.
8. Ollomurodov, N. (2022). СОВЕТ ХУКУМАТИНИНГ ДИНГА МУНОСАБАТИ ВА УНИНГ ЗАРАРЛИ ТОМОНЛАРИ. «BEST PUBLICATION» Ilm-ma‘rifat Markazi ©.
9. Ollomurodov, N. (2022). СОВЕТ ХУКУМАТИНИНГ МУСУЛМОН УЛАМОЛАРИНИ ҚАТАҒОН ҚИЛИШ СИЁСАТИ. Термиз "КИТОБ НАШР".
10. Ollomurodov, Nurali. “BIRINCHI RENESSANS DAVRIDA DAVLAT BOSHQARUVI: SOMONIYLAR VA QORAXONIYLAR DAVLATI”. Хоразм Маъмун академияси ноширлик бўлими, 2022.